

MACIEJ LABOCHA

Uniwersytet Śląski

 ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8763-2187>

STRUKTURA SEMANTYCZNA ARTYKUŁU HASŁOWEGO W SŁOWNIKU PRZEKŁADOWYM (LEKSEM *ПЕРЕЈСЦЬ* ORAZ JEGO ROSYJSKIE ODPOWIEDNIKI)

REFLECTIONS ON SEMANTIC STRUCTURE OF A DICTIONARY ENTRY
(POLISH LEXEME *ПЕРЕЈСЦЬ* AND ITS RUSSIAN EQUIVALENTS)

The article is devoted to a contrastive analysis of lexical (dictionary) meanings of the Polish lexeme *przejsć* and its Russian equivalents *поѹму* and *непеѹму*. The analysis also provides verification of its findings with the register of the three major Polish-Russian dictionaries. The purpose of the analysis is to establish a correct sequence of meanings of the Polish lexeme along with appropriate translation counterparts and suggest how to create a system-readable and pragmatically useful structure of dictionary entries for all the three lexemes.

Keywords: lexicography, dictionary entry, dictionary

WSTĘP (ZAŁOŻENIA BADAWCZE I PRAKTYCZNE)

Proponowany artykuł jest jednym z czterech z serii poświęconej strukturze semantycznej artykułu hasłowego w słownikach przekładowych polsko-rosyjskich na przykładzie polskich leksemów z przedrostkiem *prze-* oraz ich rosyjskich odpowiedników przekładowych z przedrostkami *npo-* oraz *nepe-*.

Podstawowym założeniem badania (część 2. artykułu) jest przegląd wyodrębnionych w słownikach jednojęzycznych znaczeń niemetaforycznych leksemu *przejsć* oraz jego rosyjskich odpowiedników *поѹму* i *непеѹму*, a także ich odpowiednia korelacja semantyczna, pozwalająca na zsekwencjonowanie filiacji (podział na znaczenia) w słownikach przekładowych. Jednocześnie dokonywana jest analiza rozwiązań dotyczących doboru ekwiwalentów, semantyzacji (wskazówki dotyczące użycia) i filiacji zastosowanych w trzech

wielkich słownikach przekładowych rosyjsko-polskich (część 3. artykułu):

Wielkim słowniku polsko-rosyjskim Wiedzy Powszechnej (dalej – *WSPR WP*),

Wielkim słowniku polsko-rosyjskim [i] rosyjsko-polskim REA (dalej – *WSPR[i]RP REA*),

Wielkim słowniku polsko-rosyjskim i rosyjsko-polskim PWN (dalej w tekście – *WSPRiRP PWN*)¹.

Wzięcie pod uwagę jedynie znaczeń niemetaforycznych uzasadnione jest potrzebą czytelnego przedstawienia bazowych rozwiązań redakcyjnych oraz zjawisk związanych z interpretacją samego materiału.

Wybór jednostek podyktowany jest dwoma zasadniczymi czynnikami: jednostki z ww. przedrostkami sprawiają niejednokrotnie istotną trudność w procesie dydaktycznym (opanowanie dyferencjacji znaczeń w oparciu o prefiksy); mamy do czynienia z wielością znaczeń w maksymalnie ograniczonej liczbie form leksykalnych (jedna jednostka wejściowa, dwie jednostki wyjściowe).

Założeniem wyjściowym (część 4. artykułu) jest opracowanie takiej formy opisu hasłowego, która byłaby zgodna z filiacją słowników jednojęzycznych (objaśniających) użytkownika docelowego oraz jednocześnie czyniła zadość niektórym elementom tradycji leksykografii przekładowej, do której ów użytkownik jest przyzwyczajony.

Artykuł ten wpisuje się w nabierający znaczenia nurt leksykograficzny w polskiej rusycystyce, do której w ostatniej dekadzie wiele wniosły przede wszystkim prace teoretyczne i materiałowe pod redakcją Wojciecha Chlebdy, w których brali udział tacy badacze jak Tadeusz Piotrowski, Halina Bartwicka, Andrzej Bogusławski, Roman Lewicki, Jan Wawrzyńczyk, Milena Hebal-Jeziarska, Mirosław Bańko i in.²

O ile w polskiej myśli teoretycznej, odnoszącej się do leksykografii już od kilku dekad można zauważyć zwrot pragmatyczny wobec

¹ Pełne dane bibliograficzne wskazanych słowników to: (1) D. Hessen, R. Stypuła, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, Wyd. VII, Wiedza Powszechna, Warszawa 2004, (2) S. Chwatow, M. Timoszuk, *Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski*, Wydawnictwo REA, Warszawa 2008, (3) J. Wawrzyńczyk (red.), *Wielki słownik polsko-rosyjski i rosyjsko-polski* (wersja elektroniczna 2.0 na płycie CD, PWN, 2007).

² Zob. W. Chlebda (red.), *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2010; W. Chlebda (red.), *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2011; W. Chlebda (red.), *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013.

opisu słownikowego³, a więc zwrócenie uwagi na przemyślany, szeroki i przekładowo poprawny opis jednostek leksykalnych, to w metaleksykografii poza Polską orientacja ta, jak się wydaje, przyjęła jeszcze jeden zauważalny postulat, a mianowicie przyjazność dla użytkownika i efektywność wykorzystania danych słownikowych przy tworzeniu tekstu⁴. Podejście to jest co najmniej w pewnej części zbieżne z myślą przewodnią prac pod redakcją Chlebdy. Stąd między innymi założenia niniejszego artykułu ogniskują się właśnie na tych elementach.

ANALIZA ZNACZEŃ W SŁOWNIKACH OBJAŚNIAJĄCYCH

Polski czasownik *przejsć* w *Słowniku języka polskiego PWN*⁵ posiada aż dwadzieścia wyodrębnionych znaczeń, spośród których interesować nas będą cztery. Ich *genus proximum* posiada znaczenie ‘przemieszczać się na nogach’ (względnie, o zwierzętach, ‘przemieszczać się na łapach’ lub wręcz ‘przejsć na kończynach’), a więc znaczenia o charakterze niemetaforycznym:

- (1) idąc, przebyć jakąś drogę,
- (2) idąc, przedostać się na drugą stronę czegoś,
- (3) pójść dokądś, zwykle do innego pomieszczenia,
- (4) idąc, minąć kogoś lub coś.

Wymienionym znaczeniom odpowiadają kolejno leksemy rosyjskie i ich poszczególne znaczenia, wyodrębnione w słowniku *Большой толковый словарь русского языка* Siergieja Kuzniecowa:

³ Zob. A. Bogusławski, *Dwujęzyczny słownik ogólny. Projekt instrukcji z komentarzami*, w: Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1988, s. 19–65; J. Mędelska, J. Wawrzyńczyk, *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*, Wydawnictwo Szumacher, Kielce 1992, s. 9.

⁴ Zob. np. K. Varantola, *The Dictionary User as a Decision Maker*, w: W. Martin i in. (red.), *Euralex 1994. Proceedings* [s.p.], Amsterdam s. 606–611; S. Atkins, *Bilingual Dictionaries: Past, Present and Future*, w: M. Gellerstam i in. (red.), *Euralex '96 Proceedings* [s.p.], Göteborg, s. 515–546. Por. M. B. Влавацкая, «User's needs» как требования к составлению англо-русского учебного комбинаторного словаря, „Вопросы лексикографии” 2013, nr 2 (4), s. 32–40.

⁵ Wszystkie definicje polskojęzyczne pochodzą z internetowego *Słownika języka polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl (14.11.2018). Definicje rosyjskojęzyczne pochodzą z internetowej wersji słownika *Большой толковый словарь русского языка* (autor: С.А. Кузнецов) pozostającego w zasobach portalu Грамота.ру (14.11.2018).

- (1) *пройти* ('преодолеть какое-л. пространство, расстояние'),
 (2) *перейти* ('идя, переместиться через что-л., на другую сторону чего-л.'),
 (3) *пройти* ('преодолеть какое-л. пространство, расстояние'),
перейти ('переместиться из одного места в другое'),
 (4) *пройти* ('идя, совершить путь мимо кого-л., чего-л., куда-л. или где-л.').

Aby zweryfikować odpowiedniość pomiędzy eksplikacjami polskimi i rosyjskimi, porównajmy użycia poszczególnych leksemów w analogicznych kontekstach:

- (1) *przejsć* — *пройти* (iść, przebyć jakąś drogę — преодолеть како-л. пространство, расстояние)

Nigel Jardine przeszedł aż 30 kilometrów po rozbitych sztybach. Wyczyn miał zwrócić uwagę na cierpienie dzieci prześladowanych w domu i szkole⁶.

Житель Томской области прошел пешком 18 километров по тайге, чтобы заплатить алименты⁷.

- (2) *przejsć* — *перейти* (iść, przedostać się na drugą stronę czegoś — идя, переместиться через что-л., на другую сторону чего-л.)

Funkcjonariusze zakuli schorowanego emeryta w kajdanki i zawieźli na komisariat. Powód? Przeszedł przez ulicę w niedozwolonym miejscu!⁸

Мужчина попросту перешел улицу Блюхера не по пешеходному переходу и был избит водителем проезжавшей машины⁹.

- (3) *przejsć* — *пройти/перейти* (pójść dokądś, zwykle do innego pomieszczenia — преодолеть какое-л. пространство, расстояние; переместиться из одного места в другое)

Następne dwa uderzenia zadał, gdy pokrzywdzony przeszedł do przedpokoju, kolejne, gdy upadł na podłogę¹⁰.

⁶ wiadomosci.dziennik.pl (01.01.2019).

⁷ echo.msk.ru (01.01.2019).

⁸ fakt.pl (01.01.2019).

⁹ omskinform.ru (01.01.2019).

¹⁰ lodz.wyborcza.pl (01.01.2019).

STRUKTURA SEMANTYCZNA...

Затем как бы в растерянности прошел в переднюю и, продолжая отступать, пятиться, оказался в большой комнате¹¹.

Я взял секретную тетрадь, перешел в большую комнату, нашу, так сказать, гостиную и, пристроившись на подоконнике, где было светлее, стал лихо-радочно записывать¹².

(4) *przejsć* – *пройти* (iść, minąć kogoś lub coś – идя, совершить путь мимо кого-л., чего-л., куда-л. или где-л.)

Strażnicy miejsca ustawieni byli w różnych miejscach: jeden najpierw stał obok delikatesów, a później przeszedł obok Muzeum Dialogu Kultur¹³.

Ирина стояла полчаса и поняла, что Кямал не придёт. Вернее, он был, но прошёл мимо¹⁴.

Jak widać z podanych wyżej przykładów użycia, ustanowione przez nas pary przekładowe są dopasowane pod względem wyodrębnionych w słownikach znaczeń (za punkt odniesienia wzięliśmy podział w słowniku polskim, bowiem ten będzie, jak należy sądzić, dla użytkownika polskiego podziałem pierwotnym) oraz potwierdzone przykładami kontekstowymi. Ustanowione w ten sposób ekwiwalenty posłużą do analizy rozwiązań, zastosowanych w trzech wielkich słownikach polsko-rosyjskich, a następnie wykorzystamy je do zbudowania każdego z modelowych artykułów hasłowych.

ANALIZA ROZWIĄZAŃ LEKSYKOGRAFICZNYCH W SŁOWNIKACH PRZEKŁADOWYCH

Zestawmy powyższe ustalenia z zawartością artykułów hasłowych w badanych słownikach przekładowych:

Wielki słownik rosyjsko-polski WP

[*przejsć*]

1. перейти; пройти; ~ przez ulicę перейти улицу (через улицу); ~ granicę перейти (пересечь) границу; ~ przez przedpokój пройти через переднюю; ~ przez drzwi пройти в дверь; ~ obok *kogoś*, *czegoś* пройти мимо *кого-л.*, *чего-л.*; ~ kilka kroków пройти несколько шагов; ~ całą drogę pieszo пройти всю дорогу пешком;

¹¹ ruscorp.org.ru (01.01.2019)

¹² ruscorp.org.ru (01.01.2019)

¹³ kielce.wyborcza.pl (01.01.2019)

¹⁴ ruscorp.org.ru (01.01.2019)

Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski REA

[przejść]

1. пройти; 2. перейти (через что-л.); [...]

Wielki słownik polsko-rosyjski i rosyjsko-polski PWN

[przejść]

1. пройти 2. (w poprzek; z jednego miejsca na drugie; od jednej rzeczy do drugiej; od starego stanu, sytuacji do nowego stanu, sytuacji) перейти [...].

Co zaskakujące, *WSRP WP* zupełnie nie dzieli znaczeń na poszczególne części artykułu hasłowego. Umieszczenie obu leksemów *пройти* i *перейти* w tym samym punkcie artykułu hasłowego sugerowałoby więc, że są one synonimami, co ma miejsce — przypomnijmy — jedynie przy znaczeniu ‘pójść dokądś, zwykle do innego pomieszczenia’, choć również tu wymiennosc jest ograniczona, a element znaczenia naddany poprzez prefiksy *про-* oraz *пере-* nie jest w istocie zupełnie tożsamy, ponieważ w przypadku pierwszym mamy do czynienia ze znaczeniem ‘przemieścić się w jakimś kierunku’, w drugim — akcent kładziony jest na ‘ruch z punktu A do punktu B poprzez przestrzeń [czasem przez przedmiot — przyp. M.L.]’. Za próbę definiowania znaczenia, można uznać wiele przykładów użycia, stanowiących ilustrację hasłową. Jednak i tu mamy do czynienia z zapisami wprowadzającymi niejasność — weźmy np. pod uwagę użycie przyimka *через*, który wskazuje m.in., że czynność (najczęściej ruch) odbywa się przez jakieś „miejsce, przestrzeń lub obiekt” oraz — zwykle — wskazuje, że czynność ta (najczęściej ruch) odbywa się „z jednej strony na drugą” lub „na określonym odcinku” (a więc w określonych ramach przestrzennych). Przykłady w postaci *перейти улицы* (*через улицы*) oraz *пройти через переднюю* stają się niejasne i sprawiają wrażenie, że oba leksemy — *пройти* oraz *перейти* — są wymienne. Aby używać obu leksemów poprawnie użytkownik musiałby nauczyć się, jeśli nie wszystkich, to szczególnie typowych, ale i wystarczająco obrazowych przykładów użycia i stosować je, wymieniając łączące się z nimi wyrazy czy grupy wyrazów intuicyjnie, lecz bez pewności co do poprawności zastosowania.

WSPR[i]RP REA czyni w dyferencjacji znaczeń leksemów *пройти* i *перейти* znaczący postęp w stosunku do słownika poprzedniego. Redaktorzy zauważają różnicę znaczeniową, jednak w żaden sposób nie jest ona skomentowana, a więc brakuje wskazówek w odniesieniu do jakiej sytuacji należy obu leksemów używać, a jak już wspomnieliśmy — można ich używać zamiennie zasadniczo tyl-

ko w jednym przypadku. Zmiana jest więc tylko częściowa, a może nawet pozorna. Wprawdzie przy leksemie *nepeŭmu* podany jest dodatkowo w nawiasie przyimek *чepeз* podpowiadający, że czynność (ruch) odbywa się ‘z jednej strony na drugą’ jakiegoś obiektu, jednak, po pierwsze, sam leksem *nepeŭmu* może zostać użyty bez ww. przyimka, a po drugie — przyimek *чepeз* może być stosowany również wraz z leksemem *npoiŭmu*.

WSPRiRP PWN opisuje ekwiwalencję *przejsć* — *npoiŭmu* oraz *przejsć* — *nepeŭmu* chyba najlepiej, najlogiczniej oraz najzwięźlej, unikając nadmiaru informacji, która jedynie utrudnia interpretację artykułu hasłowego, jak to ma miejsce w *WSRP WP*. Logiczność zapisu i jego łatwość interpretacyjną można zawrzeć w formule „jeśli nie X, to Y”. Mamy zatem dosyć precyzyjny opis semantyczno-użualny przy leksemie *nepeŭmu* (*w poprzek; z jednego miejsca na drugie; od jednej rzeczy do drugiej; od starego stanu, sytuacji do nowego stanu, sytuacji*), dzięki któremu możemy zakładać, że w każdym kontekście nieobjętym ww. opisem należy stosować leksem *npoiŭmu*. Brakuje tu jednak, jak się wydaje, ilustracji frazeologicznej, która pokazałaby użytkownikowi zarówno znaczenia dosłowne, jak i przenośne (metaforyczne). Nie mamy również nadal podstawowego dla polskiego użytkownika podziału na co najmniej cztery podane wyżej elementarne znaczenia niemetaforyczne polskiego leksemu *przejsć*.

Porównajmy informacje, które uzyskuje użytkownik, gdy wyszuka odpowiednie wyrazy hasłowe w części rosyjsko-polskiej badanych słowników:

Wielki słownik rosyjsko-polski WP

[пройти]

1. przejść; ~ вперед przejść do przodu; ~ через лес przejść przez las; ~ несколько шагов przejść kilka kroków; ~ к выходу przejść (udać się) do wyjścia; ~ мимо przejść obok; над городом ~шла гроза nad miastem przeszła burza; лёд ~шёл лёд spłynął; шкаф не ~шёл в дверь szafa nie przeszła przez drzwi; нефтепровод ~йдёт под водой rurociąg naftowy przejdzie pod wodą; ~ регистрацию przejść rejestrację; ~ (через) цензуру przejść przez cenzurę; ~ ряд изменений przejść szereg zmian; ~ через многие руки przejść przez wiele rąk; ~ (через) все инстанции przejść przez wszystkie instancje; ~ через много страданий przejść wiele cierpień; предложение не ~шло пропозиycja nie przysła; кто-л. ~шёл в штат ktoś przeszedł (został przyjęty) na etat; спектакль ~шёл с успехом przedstawienie przeszło z sukcesem; высадка десанта ~шла без выстрела lądowanie desantu odbyło się bez strzału; как ~шли экзамены? jak poszło na egzaminach?; 2. (*преодолеть какое-л. расстояние*) przejść, przebyć; покopać; ~ всю дорогу пешком przebyć całą drogę piechotą; бегун хорошо ~шёл дистанцию biegacz pokonał trasę (dystans) w dobrym czasie; [...]

[перейти]

1. przejść; ~ granicę przejść (przez) granicę, przekroczyć granicę; ~ reku wброд przejść (przebyć) rzekę w bród; ~ в следующий класс przejść do następnej klasy; ~ в католичество przejść na katolicyzm; ~ на сторону противника przejść na stronę przeciwnika; ~ на французский язык przejść na język francuski; ~ на диету przejść na dietę; ~ на «ты» przejść na «ty»; ~ от обороны к наступлению przejść od obrony do natarcia; ~ к другой теме przejść do innego tematu, zmienić temat; [...]

Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski REA

[пройти]

1. przebyć; 2. (*преодолеть какое-л. расстояние*) przebyć, przejść, przemierzyć; [...]

[перейти]

1. (*через кого, через что*) przejść, przekroczyć; 2. (*к кому, к чему*) przejść do kogo, do czego

Wielki słownik polsko-rosyjski i rosyjsko-polski PWN

[пройти]

1. (*что*) przejść przez co 2. (*оставить позади*) minąć [...] 6. (*пойти*) pójść [...] 10. (*преодолеть какое-либо расстояние, безотносительно к способу передвижения*) przebyć / pokonać ...

[перейти]

1. przejść 2. (*границу*) przekroczyć [...].

Jak można zauważyć, artykuł hasłowy czasownika *пройти* w *WSRP WP* jest w porównaniu z zapisami z pozostałych słowników niezwykle obszerny. Uwzględnia też dwa interesujące nas ekwiwalenty, przy czym nie jest jasna zasadność takiego podziału. Przy ekwiwalencji z numerem 2 podane jest wprawdzie znaczenie (*преодолеть какое-л. расстояние*), lecz przykłady użycia przy ekwiwalencji z numerem 1 (*прейść przez las, przejść kilka kroków*) korespondują z taką semantyzacją i w konsekwencji utrudniają interpretację oraz dyferencjację podanych informacji. Mamy więc zbędny podział na dwa ekwiwalenty w znaczeniu niemetaforycznym, przy czym dodatkowo interpretację artykułu w części 1. utrudnia fakt, że podane przykłady dotyczą zarówno znaczenia niemetaforycznego, jak i metaforycznego (por. np. *пройти несколько шагов* oraz *пройти через все инстанции*). W części 1. artykułu hasłowego w *WSRP WP* mamy w istocie do czynienia z co najmniej następującymi znaczeniami, wyodrębnianymi w słowniku jednojęzycznym:

- (1) 'преодолеть какое-л. пространство, расстояние (ходьбой, передвижением на каком-л. транспорте; о самом транспорте' (*пройти несколько шагов*),
- (2) 'идя, переместиться, проследовать мимо кого-л., чего-л.; идя, миновать, оставить в стороне или позади' (*пройти через лес; пройти мимо*),
- (3) 'продвинуться, пробиться, просочиться и т.п. через что-л., сквозь что-л.; оказаться где-л.' (*шкаф не прошёл в дверь*),
- (4) 'что или через что. подвергнуться чему-л., испытать, пережить; претерпеть что-л.' (*пройти через много страданий*),
- (5) 'протечь, миновать (о времени, событиях, чувствах и т.п.); прекратиться, кончиться' (*как прошли экзамены?*).

Część druga artykułu jest zaś uzupełniona o synonimy dopełniające semantyzację '*преодолеть какое-л. расстояние*', a mianowicie *преjść, przebyć; pokonać*.

Leksem *перейти* w *WSRP WP* w interesującej nas części artykułu hasłowego jest opisany podobnie jak *пройти*, tj. bez jasnego opisu znaczenia — rolę dookreślającą pełną przykłady użycia, z których można wnioskować o kontekstach jego stosowania. W jednym tylko punkcie artykułu hasłowego wymieszane są następujące znaczenia, wskazane w słowniku jednojęzycznym:

- (1) 'идя, переместиться через что-л., на другую сторону чего-л.' (*перейти границу*),
- (2) 'окончив какой-л. класс, курс, статью учащимся следующего класса, курса' (*перейти в следующий класс*),
- (3) 'покинув кого-л., примкнуть к кому-л. другому. // во что. переменить вероисповедание, принять другое вероисповедание' (*перейти в католичество*),
- (4) 'начать применять вместо одного что-л. другое' (*перейти на диету*),
- (5) 'кончив или оставив одно, приступить к чему-л. другому' (*перейти к другой теме*).

Należy jednak przyznać, że pomimo braku dyferencjacji znaczeń w artykułach hasłowych leksemów *пройти* oraz *перейти* w części rosyjsko-polskiej słownika oraz wrażenia ogólnego chaosu liczba przykładów użycia może użytkownikowi wystarczyć do poprawnego stworzenia tekstu w języku docelowym. Nie jest natomiast jasne, czy użytkownik skorzysta z części rosyjsko-polskiej w sytuacji, gdy po stronie polsko-rosyjskiej brakuje rozróżnienia semantycznego pomiędzy oboma leksemami. Należy również zwrócić uwagę na fakt czasochłonnej interpretacji takich opisów przez użytkownika, która wydaje się niewspółmierna w stosunku do efektywności.

W nieco inny sposób opisuje oba leksemu *WSRP[i]RP REA*, przede wszystkim rezygnując z podawania przykładów użycia i podając opis

semantyzujący tylko przy jednym ze znaczeń, co znacznie zubaża treść artykułów hasłowych. W przypadku leksemu *пройти* autorzy słownika wyodrębniają dwa znaczenia niemetaforyczne, z których trudno wywnioskować, jaka jest pomiędzy nimi różnica (por. *przebyć* vs. szereg synonimiczny *przebyć, przejść, przemierzyć*). Semantyzacja podana w nawiasie (*преодолеть какое-л. расстояние*) wydaje się mało pomocna. Leksem *перейти* pozbawiony jest zaś zarówno przykładów użycia, jak i opisu znaczenia — ich rolę częściowo przejmują synonimy oraz informacja składniowa (por. *przejść, przekroczyć* oraz *przejść do kogo, do czego*). Leksem *прекroчыть* jasno wskazuje na czynność przechodzenia. Dodatkowo informacja składniowa przy znaczeniu pierwszym (*через кого, через что*) sugeruje, że leksem ten stosowany jest zawsze ze wskazanymi przyimkami. Podobnie w błąd może wprowadzić informacja składniowa w drugim wyodrębnionym znaczeniu (*к кому, к чему — do kogo, do czego*). Być może drugie z wyodrębnionych przez autorów słownika znaczeń miało w zamierzeniu odnosić się *de facto* do znaczenia metaforycznego — ‘кончив или оставив одно, приступить к чему-л. другому’. Deskrypcja obu leksemów jest więc na tyle lakoniczna w kwestii znaczenia i użycia, że w razie próby utworzenia sensownej wypowiedzi użytkownik musi właściwie zdać się na intuicję.

WSPRiRP PWN przy leksemie *пройти* podaje cztery wyodrębnione znaczenia niemetaforyczne (choć co najmniej w odniesieniu do znaczenia 1. użytkownik może mieć wątpliwości co do niemetaforyczności). Jednak tylko dwa z nich — znaczenie 2. oraz 10. — wydają się dostatecznie czytelne dzięki jasnym ekwiwalentom i semantyzacji, które łatwo wskazują użytkownikowi kontekst użycia nawet bez ilustracji materiałowej (*оставить позади — minąć; преодолеть какое-либо расстояние, бозотносительно к способу передвижения — przebyć / pokonać*). Dwa pozostałe — 1. oraz 6. — ze względu na wielość możliwych interpretacji, w tym niepoprawnych kontekstowo i uzualnie, wydają się przykładem niedostatecznego opisu. Przy znaczeniu pierwszym autorzy słownika podają partykułę pytajną *что* w nawiasie okrągłym jako wskaźnik syntaktyczny oraz jej sugerowany odpowiednik polski *przez co*: [пройти] 1. (что) *przejść przez co* [...]. Taki zapis po stronie ekwiwalentu polskiego podpowiada następujące sytuacje użycia niemetaforycznego: *przejść przez ulicę, przejść przez most* etc. Podanym związkom wyrazowym odpowiadają jednak w języku rosyjskim następujące konstrukcje: *перейти (через) улицу, пройти по мосту* (w znaczeniu ‘pokonać jakąś odle-

głość’), *пеpeйтu по мосту* (w znaczeniu ‘przejsć z jednej strony na drugą’, np. przejsć по моście над rzeką / przez rzekę). W żadnym z nasuwających się przykładów użycia nie mamy więc do czynienia ze strukturą składniową, wskazaną jedynie przez partykułę *что*. Podział znaczeń w słowniku jednojęzycznym Kuzniecowa w przypadku wskazanej w *WSPRiRP PWN* dopełnieniowej składni bezprzyimkowej wskazuje następujące znaczenia niemetaforyczne leksemu *пойтu*:

2. (*что*). Преодолеть какое-л. пространство, расстояние (ходьбой, передвижением на каком-л. транспорте; о самом транспорте). П. *немного*. Прошёл всю дорогу пешком. П. *несколько шагов*. П. *два километра до станции*. П. *стометровку*. Лыжник прошёл всю дистанцию за сорок минут. П. *половину пути*. По реке прошёл катер. Самолёт прошёл над лесом. Пароход прошёл Саратов. П. *на бреющем полёте*. Машина прошла вдоль берега. // Протанцевать. П. *круг вальсом, в вальсе*.

3. *что*. Идя, переместиться, проследовать мимо кого-л., чего-л.; идя, миновать, оставить в стороне или позади. П. *лес, поле*. П. *больницу*. П. *детскую площадку*. П. *мимо парка*. // Идя, пропустить нужное место, не остановиться, не повернуть там, где нужно. П. *поворот дороги*. П. *свой дом*. П. *по ошибке, по рассеянности, нечаянно*. [...]

Zapis w *WSPRiRP PWN* okazuje się więc błędny. Podane wskazówki składniowe w pewnym sensie bowiem przeczą sobie nawzajem. Jeśli uznać, że błędem w fazie tworzenia tej części artykułu hasłowego było jedynie podanie niewłaściwej wskazówki składniowej w języku polskim (*przejsć* nie „przez co”, lecz *przejsć* „co”), to okaże się, że wyodrębnione w *WSPRiRP PWN* znaczenie pierwsze może być interpretowane jako tożsame z wyodrębnionymi w tym samym artykule hasłowym znaczeniami:

2. (*оставить позади*),
10. (*преодолеть какое-либо расстояние, безотносительно к способу передвижения*),

a więc podział taki może wydawać się zbędny, a co najmniej wysoce niejasny. Forma prezentacji wyodrębnionego znaczenia pierwszego wydaje się możliwa do uzasadnienia tylko wobec znaczenia metaforycznego. Znaczenie takie nie jest jednak główne.

Podobny problem występuje w wyodrębnionym w artykule hasłowym znaczeniu 6. Zapis jest następujący: [...] 6. (*пойтu*) *пойсć* [...].

Leksem *пойсć* w języku polskim przede wszystkim konotuje, jak się wydaje, sytuację przemieszczania się *докąдs* i odpowiednio nasuwa na

myśl konstrukcję składniową z przyimkiem *do*, a więc frazy typu *pójść do domu*, *pójść do kina* etc. W *WSPRiRP PWN* autorzy ograniczają się jednak do podania lakonicznego *ноўму* (w nawiasie okrągłym) oraz ekwiwalentu polskiego – *pójść*. Znaczenie to można chyba przypisać jedynie następującym eksplikacjom w języku polskim oraz rosyjskim: ‘pójść dokądś, zwykle do innego pomieszczenia’ oraz ‘идя, совершить путь мимо кого-л., чего-л., куда-л. или где-л.’. Jednak *WSPRiRP PWN* nie pozwala na taką jednoznaczną interpretację, o ile użytkownik nie posiada już pewnej wiedzy na temat leksemu *ноўму* w odpowiednich kontekstach, a jak zauważyliśmy wcześniej – po stronie polsko-rosyjskiej autorzy tego słownika notują lakonicznie: [przejść] 1. пройти 2. (w poprzek; z jednego miejsca na drugie; od jednej rzeczy do drugiej; od starego stanu, sytuacji do nowego stanu, sytuacji) перейти [...]. Mamy więc po raz kolejny do czynienia z rozwiązaniem, którego właściwe zrozumienie jest trudne lub wręcz niemożliwe.

Wyraz hasłowy *непейму* w *WSPRiRP PWN* również sprowadzony został do *minimum minimorum*, podano bowiem dwa ekwiwalenty (dwa znaczenia) bez szerszej informacji interpretacyjnej:

1. przejść
2. (*границу*) przekroczyć.

Oba ekwiwalenty mogłyby znaleźć się w jednym punkcie, przy czym leksem *przekroczyć* stanowiłby synonimiczną semantyzację dla leksemu *przejść*. Brak semantyzacji może w tym przypadku bezsprzecznie prowadzić do błędnego użycia leksemu *непейму*. Zastanawia również fakt semantyzacji przy jednostce *przekroczyć* ograniczającej się do wyrazu *границу*, który chyba należy traktować jako wadę wynikającą z „tradycji” słownikarskiej, a mianowicie derywacji.

Jak zauważamy, największe słowniki przekładowe polsko-rosyjskie niejednokrotnie rejestrują badane jednostki w sposób utrudniający ich jasną interpretację kontekstową, co oznacza, że o ile słowniki te mogą być i zapewne są pomocne przy odczytaniu tekstu, to raczej nie sprzyjają tworzeniu poprawnego gramatycznie i semantycznie tekstu nowego.

PROPOZYCJA WYJŚCIOWA MODELOWYCH ARTYKUŁÓW HASŁOWYCH W SŁOWNIKU PRZEKŁADOWYM

W tej części artykułu proponujemy modelowe artykuły hasłowe, łączące rozwiązania stosowane w słownikach jednojęzycznych oraz

przekładowych, przy czym podstawę podziału znaczeń stanowi filiacja słownika języka polskiego, a każdemu znaczeniu przypisany jest jeden ekwiwalent z jednoznaczną, a przynajmniej dążącą do jednoznaczności ilustracją kolokacyjną. Staramy się w tym miejscu unikać wad badanych wcześniej słowników przekładowych, a mianowicie wszelkich niejasności wynikających z lakoniczności opisu, braku niezbędnych wskazówek semantycznych i składniowych, niedostatecznej separacji znaczeń i użyć, a także utrudniającej interpretację ilustracji hasłowej. Artykuły hasłowe w części rosyjsko-polskiej oparte są o materiał części polsko-rosyjskiej, co powinno pozwolić użytkownikowi na lepszą orientację w tekście słownika.

Poniżej przedstawiamy próbę budowy odpowiednich artykułów hasłowych:

[przejść]

- 1) (*idąc, przebyć jakąś drogę; przejść, przebyć, pokonać; przejść wzdłuż*) пройти (*что; куда; в каком направлении*); ~ kilka kroków пройти несколько шагов; ~ pieszo 18 kilometrów пройти пешком 18 километров; ~ do wyjścia пройти к выходу; ~ do przodu пройти вперед; ~ wzdłuż ulicy пройти улицу;
- 2) (*idąc, przedostać się na drugą stronę czegoś*) перейти (*что; через кого, что*) ~ przez ulicę перейти (через) улицу; ~ (przez) granicę перейти границу; ~ rzekę w bród перейти реку вброд;
- 3) (*pójść dokądś, zwykle do innego pomieszczenia*) пройти / перейти (*куда*); ~ do przedpokoju пройти / перейти в прихожую;
- 4) (*idąc, minąć kogoś lub coś*) пройти (*что; мимо кого, чего*); ~ (minąć) centrum miasta пройти центр города; ~ (minąć) *jakąś* ulicę пройти *какую-л.* улицу; ~ obok пройти мимо; minąć *kogo, co* пройти мимо *кого, чего*;

[пройти]

- 1) (*idąc przebyć jakąś drogę*) przejść, przebyć, pokonać; przejść wzdłuż; ~ kilka kroków пройти несколько шагов; ~ pieszo 18 kilometrów пройти пешком 18 километров; ~ do wyjścia пройти к выходу; ~ do przodu пройти вперед; ~ wzdłuż ulicy пройти улицу;
- 2) (*pójść dokądś; zwykle do innego pomieszczenia*) przejść; wejść; ~ do przedpokoju пройти (też: перейти) в прихожую;
- 3) (*idąc, minąć kogoś lub coś*) przejść, minąć; ~ (minąć) centrum miasta пройти центр города; ~ (minąć) *jakąś* ulicę пройти *какую-л.* улицу; ~ obok пройти мимо; minąć *kogo, co* пройти мимо *кого, чего*;

[перейти]

- 1) (*idąc, przedostać się na drugą stronę czegoś*) przejść, przekroczyć; przedostać się; ~ przez ulicę перейти (через) улицу; ~ (przez) granicę перейти границу; ~ rzekę w bród перейти реку вброд;
- 2) (*pójść dokądś, zwykle do innego pomieszczenia*) przejść; wejść; ~ do przedpokoju перейти (też: пройти) в прихожую;

PODSUMOWANIE

Tak skonstruowane artykuły hasłowe — jak się wydaje — czynią zadość tradycji leksykograficznej (zasadnicza konstrukcja artykułu hasłowego), ale też praktyce użytkownika słowników (rozumianej jako *usability* bądź *user-friendliness*) oraz holistycznemu rozumieniu znaczenia obejmującemu zarówno elementy referencjalne, jak i areferencjalne. Nade wszystko jednak za element kluczowy znaczenia uznane jest w ww. podejściu użycie jednostki leksykalnej, a więc bycie, odnosząc się do tradycyjnej Saussure’owskiej dychotomii, przede wszystkim elementem *parole*, a dopiero w drugiej kolejności elementem *langue*. Podejście takie koresponduje zresztą z rozumieniem znaczenia jako umiejętności, o którym wspomina Piotrowski, ale też z Wittgensteinowskim-Ryle’owskim rozumieniem znaczenia jako użycia. W ujęciach tych zwraca się uwagę na to, że „znać znaczenie wyrażenia to znać zasady jego użycia”¹⁵, a „aby stworzyć tekst w obcym języku, należy umieć właściwie używać wyrazów w odpowiednich dla nich kontekstach”. Co zaś tyczy się kolokacji, o ile są one dla rodzimego użytkownika języka czytelne, to „dla innego użytkownika każde połączenie jednostek leksykalnych może być nieprzejrzyste”¹⁶. Świadomość taka oraz przyjęcie perspektywy użytkownika na pewno mogłyby wpłynąć korzystnie na nowe, nowoczesne i nastawione na efektywność słownictwo.

REFERENCES

- Atkins, Sue. “Bilingual Dictionaries: Past, Present and Future.” *Euralex '96 Proceedings*. (Ed.) Gellerstam, Martin i in. Göteborg. 515–546.
- Bogusławski, Andrzej. “Dwujęzyczny słownik ogólny. Projekt instrukcji z komentarzami.” *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*. Red. Saloni, Zygmunt. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, 1988. 19–65.
- Bralczyk, Jerzy (Ed.). *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.
- Chlebda, Wojciech (Ed.). *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013.
- Chlebda, Wojciech (Ed.). *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowyrazowych jednostek języka*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2010.

¹⁵ Zob. R. Grzegorzczkova, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 22.

¹⁶ Por. T. Piotrowski, *Z zagadnień leksykografii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 143–148.

STRUKTURA SEMANTYCZNA...

- Chlebda, Wojciech. (Ed.). *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2011.
- Chwatow, Sergiusz and Timoszuk, Mikołaj (Eds.). *Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo REA, 2008.
- Grzegorzczkova, Renata. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Hessen, Dymitr and Stypuła, Ryszard. *Wielki słownik polsko-rosyjski*. Wyd. VII. Warszawa: Wiedza Powszechna, 2004.
- Kuznetsov, Sergey. *Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka*. Sankt-Peterburg: Norint, 1998 [Кузнецов, Сергей. *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург: Норинт, 1998].
- Mędelska, Jolanta. Wawrzyńczyk, Jan. *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*. Kielce: Wydawnictwo Szumacher, 1992.
- Mirowicz, Anatol. Dulewiczowa, Irena. Grek-Pabis, Iryda. Maryniakowa, Irena. *Wielki słownik rosyjsko-polski*. Wyd. VIII. Warszawa: Wiedza Powszechna, 2004.
- Piotrowski, Tadeusz. *Z zagadnień leksykografii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994.
- Varantola, Krista. "The Dictionary User as a Decision Maker." *Euralex 1994 Proceedings*. (Ed.) Martin, Willy et al. Amsterdam. 606–611.
- Vlavatskaya, Marina. "«User's needs» как требованиya k sostavleniyu anglo-russkogo uchebnogo kombinatornogo slovarya" *Voprosy leksykografii* 2013, no. 2(4): 32–40 [Влавацкая, Марина. "«User's needs» как требования к составлению англо-русского учебного комбинаторного словаря" *Вопросы лексикографии*, 2013, no. 2 (4): 32–40].
- Wawrzyńczyk, Jan (Ed.). *Wielki słownik polsko-rosyjski i rosyjsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007 [wersja elektroniczna 2.0 na płycie CD].